

Senecas Moralske Breve, bog 9

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 75

1 Du klager over, at du får breve fra mig, der ikke er gjort nok ud af. Men man gør kun meget ud af sine formuleringer, hvis man vil udtrykke sig affekteret. Sådan som min stil ville være, hvis vi sad sammen eller gik en tur, utvungen og let, sådan vil jeg gerne have, mine breve er. Der er ikke noget søgt eller forstilt ved dem. (2) Hvis det lod sig gøre, foretrak jeg at vise, hvad jeg mener, frem for at tale om det. Heller ikke i en diskussion ville jeg stampe med foden, slå ud med armene eller hæve stemmen. Det havde jeg ladet de professionelle talere om, tilfreds med, at mine synspunkter blev viderebragt til dig uden hverken pynt eller platheder. (3) Det eneste, jeg ville, var tydeligt at bevise over for dig, at jeg gik ind for det, jeg sagde, og ikke blot gik ind for det, men gjorde det lidenskabeligt. Folk kysser elskerinden på en anden måde end børnene; alligevel viser man også en hel del lidenskab i en så uskyldig og behersket omfavnelse. Det må ved gud ikke være kedeligt og tørt, det man siger om noget så vigtigt (for filosofien skal jo ikke give afkald på fantasi), men det passer sig ikke at ofre en masse anstrengelse på ordvalget.

4 Dette skal være summen af vores lære: Vi skal sige, hvad vi mener, og mene, hvad vi siger. Talen skal stemme overens med livsførelsen. Et menneske har opfyldt sit mål, når han er den samme, både når du ser ham, og når du hører ham. Det vil blive tydeligt, hvem han er, og hvor stor han er, for han er en og den samme. (5) Vores ord skal ikke behage, men gavne. Men hvis veltalenhed er mulig uden pedanteri, hvis den ligger lige for og ikke koster dyrt, skal den være der og gå efter de smukkeste mål: Det er sagen, den skal vise frem, og ikke sig selv. I andre fag drejer det sig udelukkende om udøverens evner, men her er det sjælen, der står på spil. (6) En syg spørger ikke efter en veltalende læge, men hvis det tilfældigvis sker, at den samme, som kan helbrede, holder et velformet foredrag om det, der skal til, vil han tage godt imod det. Der vil dog ikke være grund til at lykønske en selv, fordi man har fundet en læge, der også er god til at tale. Det svarer til, at en erfaren styrmand også er smuk. (7) Hvorfor kildrer du mine

ører? Hvorfor underholder du? Helt forkert. Der er brug for ild, kniv og diæt. Det er derfor, du er blevet tilkaldt. Du skal kurere en indgroet, alvorlig og udbredt sygdom. Du har lige så meget besvær, som lægen har med pest. Er du optaget af formuleringerne? Vær du tilfreds, hvis du står mål med realiteterne. Hvornår vil du lære så meget? Når du indprenter dig det, du har lært, så det ikke kan tages fra dig? Når du gør brug af det? Det er som i andre forhold nemlig ikke nok at huske det, det skal bruges i virkeligheden. Den lykkelige er ikke den, der ved det rigtige, men den, der gør det rigtige.

8 'Jamen, er der ingen trin under den viise? Er der bare en afgrund lige under visdommen?' Nej, ikke efter min mening. For nok hører den, der gør fremskridt, stadig til blandt de uvidende, men der er dog stor afstand mellem ham og dem. Der er også store forskelle på dem, der gør fremskridt. De deles efter nogles mening i tre klasser:

9 De første er dem, som endnu ikke besidder visdommen, men allerede er tæt på den. Dog – også det, der er i nærheden, er udenfor. Du spørger, hvem det er? De har allerede lagt affekter og laster fra sig og lært det, som man skal efterstræbe, men deres tillid til det er endnu uprøvet. De benytter endnu ikke dette gode, og dog kan de ikke falde tilbage i det, de har forladt. De står der, hvorfra der ikke gives et tilbagefald, men det står endnu ikke klart for dem selv. Som jeg husker at have skrevet i et brev: 'De ved ikke, at de ved.'¹ Det er lykkedes dem at nyde deres gode, blot tror de ikke på det. (10) Nogle definerer den type af folk, der gør fremskridt, som jeg nu taler om, sådan, at de siger, de allerede er undsluppet sygdommen i sjælen, men endnu ikke affekterne. De står stadig på usikker grund, for man er kun uden for sygdomsfare, hvis man har slået sygdommen helt ned. Men det har man først, når man har antaget visdommen i stedet. (11) Forskellen mellem sygdom i sjælen og affekterne har jeg ofte nok forklaret. Også nu vil jeg vejlede dig. Sygdommene er laster, der er indgroede og stærke, som fx grådighed eller ambition. De har snøret sjælen alt for tæt sammen og er ved at blive kroniske fejl. Kort sagt er sygdommen en dømmekraft, der insisterer på det forkerte, som om det, der er lidt efterstræbelsesværdigt, i høj grad er efterstræbelsesværdigt. Eller, hvis du foretrækker det, lad os slutte sådan: I for høj grad at ville have det, der kun lidt eller slet ikke skal efterstræbes, eller at sætte stor pris på det, der kun er lidt eller intet værd. (12) Affekterne er forkastelige, uventede og heftige sindsbevægelser, som, hvis de kommer tit og ikke bliver bemærket, forårsager sygdom, ligesom en

1. Brev 71, 4.

simpel forkølelse, der endnu ikke er blevet vane, forårsager hoste, og når den bliver ved længe, lungetuberkulose. Derfor er de, der har gjort størst fremskridt, kommet ud over sygdommene, men de mærker stadig affekterne, selv når de er tæt på det fuldkomne.

13 Den anden slags er dem, som både har skilt sig af med sjælens største fejl og affekterne, men på en sådan måde, at de ikke kan regne med deres tryghed. De kan nemlig glide tilbage i det samme.

14 Den tredje slags er ude over mange og store fejl, men ikke dem alle. Man er undsluppet grådighed, men mærker stadig vrede. Så plages man ikke længere af lidelighed, men så igen af ærgerrighed. Så begærer man ikke længere, men er straks efter bange, og i selve den frygt står man fast nok over for noget, men bukker under for noget andet. Man foragter døden, men gruer for smerten.

15 Lad os tænke lidt over dette punkt. Det går os godt, hvis vi kommer med i den kategori. Det andet trin når man ved store naturlige gaver og en stor og vedvarende, ihærdig målrettethed. Men selv den tredje variant skal man ikke foragte. Tænk på, hvor mange fejl, du kan se rundt om dig. Læg mærke til, at ingen forbrydelse mangler forbillede, læg mærke til, hvor meget fremskridt sletheden gør hver dag, og hvor meget der syndes både offentligt og privat. Så vil du forstå, at vi er godt nok med, hvis vi ikke er blandt de værste. (16) 'Men jeg', siger du, 'håber, at jeg også kan nå en højere rang'. Det ville jeg ønske for os, men tør ikke love det. Vi har nok at gøre, vi er på vej mod dyden i lasternes spidsrod. Jeg skammer mig over at sige det: Vi dyrker det moralsk rigtige i det omfang, vi har tid. Men hvor stor en belønning har vi ikke i vente, hvis vi kan gøre en ende på vores travlhed og de fejl, der er så svære at udrydde! (17) Begæret og frygten vil ikke slå os ud. Når rædslen ikke overvælder os, og nydelserne ikke ødelægger os, vil vi hverken frygte døden eller guderne. Vi vil vide, at døden ikke er et onde, og guderne ikke vil det onde. Det, der gør skade, er lige så svagt som det, der bliver skadet. Det bedste mangler helt skadelig kraft.

18 Det, der venter os, hvis vi engang slipper fra dette bundfald over til det sublime og udsøgte, er ro i sjælen og en absolut frihed, der har lagt alle fejltagelser bag sig. Du spørger, hvad det er? Hverken at frygte mennesker eller guder. Hverken at ville det skændige eller det overdrevne. At have den fuldstændige magt over sig selv – det er et uvurderligt gode at blive sin egen.

Hav det godt.

Seneca 76

1. Du siger, vi bliver uvenner, hvis du ikke får alt at vide om, hvad jeg laver hver dag. Men læg mærke til, hvor åben jeg er over for dig. Selv det her vil jeg betro dig. Jeg hører en filosof, og det er allerede fem dage siden, jeg begyndte i hans skole, hvor jeg hører ham forelæse fra den ottende time. Du siger: 'Du har en god alder.' Ja, naturligvis er den god. Hvad er mere tåbeligt end ikke at lære noget, bare fordi man ikke har lært noget længe? (2) 'Jamen, skal jeg opføre mig, som lapsede unge mænd gør?' Jeg er da heldig, hvis det er det eneste, der ikke passer sig for en gammel mand som mig. Den skole står åben for folk i alle aldre. 'Skal vi blive gamle for at efterligne de unge?' Jeg vil gå i teatret som gammel og lade mig bære til forestilling i cirkus, og ingen duel vil slutte, uden at jeg er der. Skal jeg så rødme over at gå til en filosof? (3) Man skal lære lige så længe, som man mangler viden, ja hvis vi tror på ordsproget, så længe man lever. Det gælder ikke mindst filosofien. Man skal lære, hvordan man lever, så længe man lever. Jeg lærer dog også noget fra mig der. Du vil vide hvad? At man også skal lære som gammel.

4. Men jeg skammer mig over menneskeslægten, hver gang jeg træder ind i skolen. For at komme til Metronax² hus må jeg, som du ved, passere selve neapolitanernes teater. Der er der sandelig propfuldt, og med stor iver afgør man, hvem der er den bedste fløjtespiller. Også den græske trompetér og udråberen skaber opløb. Men det andet sted, hvor vi søger den gode mand, hvor vi lærer om ham, sidder der meget få, og de fleste synes ikke, vi beskæftiger os med noget fornuftigt. Man opfatter os som udelige og dovne. Lad bare den spot ramme mig. De uvidendes skældsord skal man høre på med sindsro, og hånen selv skal man lade hånt om, når man går efter det moralsk gode.

5. Fortsæt, Lucilius, og skynd dig, for at det ikke skal gå dig som mig, at du skal tage undervisning som gammel. Nej, skynd dig derimod des mere, fordi du har kastet dig over noget, som du nok ikke kan lære helt som gammel. Du spørger: 'Hvor langt vil jeg nå?' Så langt, som du forsøger. (6) Hvad forventer du? Ingen er blevet viis ved et

2. Metronax, stoisk filosof.

tilfælde. Penge vil komme af sig selv, du vil blive tilbudt et æresembede, og du får måske indflydelse og prestige i overflod. Men dyden kommer ikke dumpende til dig. Det er en erkendelse, man ikke bare får for en let indsats eller en lille anstrengelse, men det er umagen værd at anstrenge sig, hvis man én gang for alle opnår alle goder. Det, som er moralsk godt, er nemlig det eneste gode. Du finder hverken noget sandt eller stabilt i noget af det, folk almindeligvis synes om. (7) Hvorfor det, som er moralsk godt, er det eneste gode, skal jeg sige dig. Du mener jo ikke, jeg har forklaret det godt nok i mit tidligere brev, og du synes, at jeg mere har lovprist end bevist det forhold for dig. Jeg vil i korthed sammenfatte, hvad man har sagt om det.

8. Det gode³ ved en ting er det, der giver den værdi. En vinstok prises for sin frugtbarhed og vinens smag, en hjort for sin hurtighed. Man spørger, hvor stærke lastdyr er i ryggen, eftersom deres eneste nytte er at bære oppakning. Hos en hund er sporsansen det vigtigste, hvis den skal opspore vildt, løbeevnen, hvis den skal løbe det op, og dristigheden, hvis den skal bide og gå til angreb. I enhver ting bør det bedste være det, som den er skabt for, og som den vurderes efter.

9. Hvad er det bedste ved mennesket? Fornuften. I kraft af den overgår han dyrene og følger guderne. Den fuldendte fornuft er altså hans særlige gode, de andre har han til fælles med dyr og planter. Han er stærk. Det er løver også. Han er smuk. Det er påfugle også. Han er hurtig. Det er heste også. Jeg siger ikke, han bliver overgået på alle disse områder. Jeg spørger ikke, hvad han har, der er størst, men hvad der kun er hans. Han har en krop. Det har træer også. Han har en vilje og evne til at bevæge sig frit. Det har vilde dyr og orme også. Han har en stemme. Men hvor meget højere er ikke hundes, hvor meget skarpere ikke ørnes, hvor meget dybere ikke tyres, og hvor meget sødere og mere melodisk er ikke nattergales? (10) Hvad er menneskets særkende? Fornuften. Rank og fuldkommen har den opfyldt menneskets lykke. Hvis altså enhver ting, som har fuldendt sit gode, er rosværdig og har opfyldt sin naturs mål, og fornuften er menneskets gode, er han rosværdig og har nået sin naturs mål, hvis han har fuldendt sin fornuft. Denne fuldendte fornuft kaldes dyd, og den er samtidig det moralske gode. (11) Det eneste gode ved mennesket er derfor det, som er menneskets alene. Nu

3. 'Det gode' (latin: *virtus*) er en gengivelse af det græske begreb *ἀρετή*, der rummer forestillingen om en tings eller et menneskes fuldkomne udfoldelse af sit iboende potentiale, fuldkommenhed, dygtighed, dyd.

spørger vi nemlig ikke, hvad det gode i det hele taget er, men hvad der er det gode ved mennesket. Hvis mennesket ikke har noget andet gode end fornuften, vil den være hans eneste gode, men den bør afvejes med alle andre goder. Hvis en person er et dårligt menneske, vil man formodentlig kritisere ham, men er han god, vil man sikkert rose ham. I et menneske er den vigtigste og eneste værdi derfor det, som man roser eller kritiserer ham for.

12. Du er ikke i tvivl, om dette er et gode, men du er i tvivl, om det er det eneste gode. Hvis nogen har alle de andre, et godt helbred, rigdom, mange anebilleder og et velbesøgt atrium, men er et åbenlyst dårligt menneske, vil du kritisere ham. Tilsvarende hvis der er en, der ikke har noget af alt det, jeg nævnte, som mangler penge, klientskarer, fornem rang og en række af bedstefædre og oldefædre, men åbenlyst er god, vil du rose ham. Altså er det menneskets eneste gode, fordi den, der har det, fortjener ros, selv om han er blottet for de andre, og fordi den, der ikke har det, fordømmes og forkastes trods overflod af alle de andre goder.

13. Det forholder sig med ting som med mennesker. Man siger ikke, at et skib er godt, fordi det er malet med kostbare farver, eller fordi skibssnablen er af sølv eller guld, eller fordi skytsgudens billede er indlagt med elfenben, eller fordi det er tungt lastet med fyrstelige pengeskuffer og rigdomme, men fordi det er stabilt, sikkert, tæt med sammenføjninger, der holder vandet ude, er stærkt nok til at klare bølgeslag, styrbart, hurtigt og ikke så let påvirkes af vinden. (14) Man siger ikke, et sværd er godt, fordi remmen er forgyldt eller skeden sat til med ædelstene, men fordi det er skarpslebent, så det kan skære, og har en spids, der vil gennembryde enhver rustning. Man spørger ikke, hvor smuk, men hvor lige en lineal er. Enhver ting roses for det, man anskaffer den til, som er særegent for den.

15. På samme måde spiller det jo ingen rolle, hvor meget land et menneske har under plov, hvor mange udlån han får renter af, hvor mange der bringer ham en morgenhilsen⁴, hvor kostbar en seng han ligger i, eller hvor klart et glas han drikker af, men hvor god han er. Han er god, hvis hans fornuft er veludviklet og sikker og i overens-

4. En vigtig institution i det romerske samfund var det såkaldte patron-klientforhold, dvs. relationen mellem en højtstående person og en person, som denne på den ene eller anden måde ydede sin beskyttelse. Den sidstnævnte såkaldte klient forventedes som modydelse bl.a. at møde op hos sin beskytter (patron) og hilse på hver morgen. At have mange klienter var ensbetydende med stor indflydelse og magt.

stemmelse med hans naturlige vilje. (16) Dette kaldes dyd, det er moralsk godt og menneskets eneste gode. For når kun fornuften gør mennesket fuldkomment, gør kun fornuften mennesket fuldkomment lykkeligt. Det, der alene gør én lykkelig, er det eneste gode. Vi kalder også de ting goder, som er udgået fra og forårsaget af dyden, dvs. alle dens virkninger. Men den selv er det eneste gode, fordi der intet andet er uden den. (17) Hvis alt godt beror i sjælen, er alt, hvad der styrker, løfter og udvider den, godt. Dyden gør sjælen sundere, hæver den op og gør den større. For alt det andet, som vækker vores begær, trykker samtidig sjælen ned og undergraver den, og selv om det ser ud til at løfte sjælen, puster det den bare op og forblænder den med alt muligt tomt. Altså er det eneste gode det, der gør sjælen bedre.

18. Alle handlinger livet igennem afpasses i forhold til det moralsk gode og det skændige. Beslutningen om at gøre eller ikke gøre noget afhænger af det. Jeg skal forklare det for dig. En god mand vil gøre det, som han mener, det vil være moralsk rigtigt at gøre, selv om det er besværligt, han vil gøre det, selv om det er tabsgivende, og han vil gøre det, selv om det er farligt. Omvendt vil han ikke gøre det, som er skændigt, selv om det giver penge, nydelse eller magt. Intet vil afskrække ham fra det moralsk gode, intet vil friste ham til det skændige. (19) Hvis han altså for enhver pris vil følge det moralsk gode og for enhver pris undgå det skændige og i enhver handling i livet have de to ting for øje, at der ikke er noget andet gode end det moralsk gode og intet andet onde end det skændige, og hvis dyden er det eneste, der ikke bliver fordærvet, og det eneste, der ikke forandrer sig, er dyden det eneste gode, som ikke længere kan ophøre med at være godt. Den undgår faren for forandring. Dumhed kan glide over i visdom, men visdom kan ikke igen blive til dumhed.

20. Måske husker du, at jeg har sagt,⁵ at adskillige spontant har ladet hånt om det, som folk i almindelighed begærer eller frygter. Der er dem, der forkaster rigdom, dem der stikker hånden ind i flammer, dem hvis latter bødlen ikke har kunnet afbryde, dem som ikke udgød en tåre ved deres børns begravelse, dem som mødte døden uden frygt. For kærlighed, vrede og begær kræver fare. Det, som en pludselig viljestyrke i sjælen formår, når den provokeres af et eller andet, formår dyden endnu mere. Den er ikke stærk spontant og momentant, men til stadighed, og dens styrke er konstant. (21) Det følger heraf, at det, som mange spontant lader hånt om, men de viise altid, hverken er

5. Brev 74, 21.

godt eller ondt. Det eneste gode er derfor dyden selv, som stolt skrider frem mellem den gode og den onde lykke med stor foragt for begge dele.

22. Hvis du får den opfattelse, at der er noget andet gode end det moralsk gode, vil enhver dyd være i fare. For ingen dyd kan bestå, hvis den tager hensyn til noget uden for sig selv. I så fald strider opfattelsen mod fornuften, som er grundlaget for alle dyder, og mod sandheden, som ikke findes uden fornuft. Enhver opfattelse, som strider mod fornuften, er falsk.

23. Du må nødvendigvis indrømme, at en god mand har den største pligtfølelse over for guderne. Derfor vil han med ligevægt bære, hvad der end sker med ham, for han vil vide, at det er sket i overensstemmelse med den guddommelige lov, som styrer altings gang. I så fald vil det eneste gode for ham være det, som er moralsk godt. Dertil hører at adlyde guderne, ikke pludselig at blive hvidglødende af raseri og ikke begræde sin lod, men med tålmodighed tage sin skæbne på sig og gøre det, man skal. (24) Hvis der er noget andet gode end det moralsk gode, vil vi ligge under for begær efter livet og begær efter de ting, der hører til livets udstyr, hvad der er utåleligt, uendeligt og usikkert. Det eneste gode er altså det moralsk gode, som der er en norm for.

25. Vi har sagt,⁶ at menneskenes liv vil være lykkeligere end gudernes, hvis det, som guderne ikke gør brug af, såsom penge og æresembeder, er goder. Føj nu dertil, at forudsat sjælen bliver ved med at leve, når den er løst fra kroppen, venter der den en lykkeligere tilstand, end da den var i kroppen. Men hvis de ting, som vi bruger med vores krop, er goder, vil det være værst for dem, der er befriet fra den. Det er dog ikke troværdigt, at de, der er spærret inde og ufri, er lykkeligere end dem, der er frie og en del af verdensaltet. (26) Jeg hævdede også, at hvis det, som er fælles for mennesker og stumme dyr, er goder, ville de stumme dyr også leve et lykkeligt liv, men det er på ingen måde muligt. Man må udstå alt for det moralsk godes skyld. Det var ikke tilfældet, hvis der fandtes noget andet gode end det moralsk gode.

Skønt jeg har udfoldet dette bredere i et tidligere brev,⁷ har jeg nu sammenfattet det og gennemgået det kort. (27) Men du vil aldrig finde sådan en opfattelse sand, medmindre du fatter mod og spørger dig selv, om du, hvis forholdene krævede, at du døde for fædrelandet og reddede alle borgeres liv med dit eget, ville lægge hovedet på

6. Brev 74, 14 & 16.

7. Nemlig brev nr. 74.

blokken, ikke blot nødtvungent, men frit. Hvis du vil gøre det, er der intet andet gode, for du vil opgive alt for at få det. Se, hvilken styrke der er i det moralsk gode: Du vil dø for fædrelandet, selv om du også kommer til at gøre det, straks du ved, at det er din pligt. (28) Det hænder, at den smukkeste sag giver os en stor glæde om blot for en lille, kort stund. Selv om den, der er død og befriet fra de menneskelige vilkår, ikke har noget udbytte af den handling, han udfører, glæder selve tanken om det, han vil gøre, ham dog. En tapper og retfærdig mand fryder sig og nyder den fare, han er i, når han stiller gevinsterne ved sin død op foran sig, fædrelandets frihed og frelsen for alle dem, han gav sit liv for. (29) Men selv han, som berøves den glæde, som udførelsen af den største og endegyldige handling giver, vil uden tøven springe i døden, tilfreds med at gøre det rette og gøre sin pligt. Kom også nu med alle de indvendinger, der skal tale ham fra det. Sig: 'Man vil snart glemme din handling og borgernes taknemmelighed vil ikke være særlig stor'. Han vil svare dig: 'Alt det ligger uden for min gerning, jeg ser på den i sig selv. Jeg ved, det er det moralsk rigtige. Derfor kommer jeg, hvor det end fører og kalder mig hen'.

30. Dette er altså det eneste gode, og det mærker ikke blot den fuldkomne sjæl, men også den ædle og naturligt gode sjæl. De andre goder er lette og foranderlige, og derfor har man dem kun med bekymring. Selv om de ved tilfældets gunst samles hos en enkelt, hviler de tungt på deres herrer og er altid en belastning, der endda kan spille dem et puds. (31) Ingen af dem, som du ser klædt i purpur, er lykkelig, lige så lidt som dem, der i skuespil udstyres med scepter og kappe på scenen. Foran tilskuerne skrider de frem med brede skuldre og på kothurner,⁸ men så snart de er ude, tager de fodtøjet af og får igen deres naturlige størrelse. Ingen af dem, som rigdom og æresembeder sætter på en piedestal, er stor. Hvorfor ser han så stor ud? Du måler ham sammen med hans sokkel. En dværg er ikke stor, selv om han stiller sig på et bjerg. En kolos vil beholde sin størrelse, selv om den står i et dybt hul.

32. Vi lider under den fejltagelse, det bedrag, at vi ikke vurderer nogen efter det, som han er, men også føjer det til, som han er pyntet med. Men når du prøver at få en sandfærdig vurdering af et menneske og vil vide, hvordan han er, skal du se på det nøgne menneske. Tag den fædrene arv fra ham, tag æresembederne fra ham og tilfældets andre bedrag, ja affør ham endda kroppen. Se på hans sjæl, hvordan og hvor stor den

8. En støvle båret af skuespillerne i den græske tragedie, i romersk tid udstyret med høj træsål.

er, om den er stor ved andres eller egen kraft. (33) Hvis han ser på glimtende sværd uden at blinke, og hvis han ved, at det er lige meget, om livsånden forsvinder gennem munden eller hans åbne strube, kald ham da lykkelig, også hvis han under trussel om fysiske pinsler, hvad enten de er tilfældige eller resultatet af magtovergreb, trygt hører om lænker og eksil og skrækindjagende fantasifostre, mennesker kan finde på, og siger:

‘... Præstinde, der er ingen trængsel

Mer der kan være mig ny og uforudset her i verden.

Alt har jeg prøvet i tanken og forud gået igennem,’⁹

Du varsler mig de ting i dag, men jeg har altid varslet dem for mig og forberedt mig som menneske på det menneskelige vilkår. (34) Slaget fra en ulykke, man har indstillet sig på, kommer blidt. Men for tåber og dem, der tror for meget på tilfældet, ser alting på overfladen nyt og uventet ud. Overraskelsen er en stor del af ulykken for de dumme. Du ser det ved, at de lettere udholder det, de havde anset for hårdt, når de har vænnet sig til det. (35) Derfor vænner den viise sig til kommende ulykker, og det, som andre gør let ved at udholde det længe, gør han let ved at tænke over det. Vi hører undertiden tåber sige: ‘Jeg vidste, dette var mig i vente’. Den viise ved, at alt er ham i vente. Hvad der end sker, siger han: ‘Jeg vidste det’.

Hav det godt.

Seneca 77

1. I dag dukkede pludselig de skibe fra Alexandria op her, som plejer at blive sendt i forvejen og melde den følgende flådes ankomst. De kaldes postskibe, og synet af dem er kærkomment i Campanien. En hel folkemængde har stillet sig på Puteolis¹⁰ moler og kan i den store mængde af skibe bare ud fra sejltypen genkende de alexandrinske. De er nemlig de eneste, der har lov til at spænde topsejlet ud, som alle skibe har i rum sø. (2) Der er intet, der fremmer farten lige så meget som den øverste del af sejlet. Det er især derfra, skibet får kraft. Hver gang blæsten tager til og bliver stærkere, end godt er,

9. Vergils *Aeneide* 6, 103-5, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

10. Roms største havneby.

sænkes råen derfor. Vinden har mindre styrke i det lave. Når de kommer ind til Capri og forbjergget, hvor

‘Pallas Athene fra bjergets forblæste top holder øje’,¹¹

beordres alle andre skibe til at nøjes med sejlet. Topsejlet er de alexandrineske kendetegn.

3. Midt i dette virvar af mennesker, der skyndte sig ned til kysten, nød jeg i høj grad min dovenskab, fordi jeg ikke styrtede af sted efter breve, der kunne fortælle mig, hvordan det står til med mine sager, og hvad de indbringer. Jeg er for længst ude over at have noget at tabe eller vinde. Selv hvis jeg ikke var gammel, burde jeg føle sådan, men i endnu højere grad nu. Hvor lidt jeg end havde, ville jeg dog have mere rejseforråd end rejse tilbage, især når vi er begyndt på en rejse, som det ikke er nødvendigt at gå til ende. (4) En rejse vil være ufuldendt, hvis man standser midtvejs eller før målet, men livet er ikke ufuldendt, hvis det er moralsk godt. Hvor du end slutter, er livet helt, hvis du slutter godt. Ofte skal man have mod til at slutte, endda uden tvungne grunde, for det er heller ikke tvungne grunde, der holder os fast.

5. Tullius Marcellinus, som du kendte så godt, havde allerede som ung en moden mands ro. Han blev ramt af en sygdom, der ikke var uhelbredelig, men langvarig og ubehagelig, og som hæmmede ham meget, og hans tanker begyndte at kredse om døden. Han sammenkaldte adskillige venner. De rådede ham hver især til det, de ville have rådet sig selv til, fordi de var bange, eller gav ham af sleskhed og behagesyge det råd, de antog, han ville blive glad for i sine overvejelser. (6) En af vores stoiske venner, som er en fortræffelig mand og, for nu at rose ham med ord, han fortjener at blive rost med, frygtløs og energisk, gav ham efter min mening det bedste råd. Han lagde sådan ud: ‘Lad være med at plage dig selv, kære Marcellinus, som om det er noget vigtigt, du overvejer. Det er ikke vigtigt at leve. Alle dine slaver lever, alle dyr. Det er vigtigt at dø på en moralsk god måde, velovervejet og frygtløst. Tænk på, hvor længe du allerede har gjort de samme ting: spist, sovet, elsket – sådan går det i ring. Det er ikke blot den velovervejede, den frygtløse eller den ulykkelige, der kan ønske at dø, det kan også den, der lider af livslede.’ (7) Marcellinus havde ikke brug for en rådgiver, men en hjælper, for slaverne ville ikke adlyde. Vennen fjernede først slavernes frygt og forklarede dem,

11. Citat af ukendt forfatter, egen oversættelse.

at de kun løb en risiko, hvis det var usikkert, om herrens død var frivillig. Ellers var det ikke mere forkert at dræbe sin herre end at forhindre ham i at dø. (8) Dernæst opfordrede han Marcellinus selv til at vise storsind. Ligesom man efter en middag uddeler levninger til tjenerne ved bordet, skulle man også ved livets afslutning byde noget til dem, der har været ens tjenere hele livet. Marcellinus havde et venligt og gavmildt sind, også når det drejede sig om penge, og han uddelte derfor små summer til de grædende slaver og trøstede dem ovenikøbet. (9) Han behøvede ikke bruge sværd eller lade blodet flyde. Han spiste ikke i tre dage, og han bad om, at der blev anbragt et telt¹² i selve sovekammeret. Derefter blev der sat et badekar ind, som han lå i længe. Da der gentagne gange var hældt varmt vand i, blev han lige så stille svagere; han sagde, det var forbundet med en vis nydelse. Den nydelse kommer af den lette slaphed, jeg selv har mærket, når jeg undertiden har mistet bevidstheden.

10. Jeg fortabte mig lidt i denne historie. Den vil glæde dig, for du vil forstå, at din vens død hverken var vanskelig eller ulykkelig. Selv om han tog sit eget liv, gik han dog bort på den blideste måde og gled ud af livet. Men historien er også nyttig, for der er ofte brug for sådanne eksempler. Ofte bør vi dø, men vil ikke, og vi dør, men vil ikke. (11) Ingen er så dum, at han ikke ved, at han engang skal dø, men når tiden nærmer sig, snor han sig, ryster og jamrer. Ville du ikke finde det umådeligt tåbeligt, hvis nogen græd, fordi han ikke havde levet for tusind år siden? Men det er lige så tåbeligt at græde over, at man ikke vil leve om tusind år. Det kommer ud på et: du vil ikke være, og du var ikke. Begge tider tilhører andre. (12) Du er kastet ind i dette øjeblik. Forudsat du kan forlænge det, hvor langt kan du så det? Hvad græder du for? Hvad ønsker du? Du spilder tiden.

‘Glem du dit håb om at bøje det evigt bestemte med bønner.’¹³

Det er afgjort og fastlagt og forløber efter en stor og evig nødvendighed. Du ender der, hvor alt ender. Det ved du godt. Du er født til den lov. Det skete for din far, for din mor, for dine forfædre, for alle før dig, og det vil ske for alle efter dig. En ubrudt kæde, som ingen kraft kan ændre, har forbundet alt og trækker det med sig. (13) Hvor stor en skare af mennesker, der skal dø, vil ikke følge efter dig, ja følge med dig! Du ville være mere frygtløs, tror jeg, hvis du gik i døden sammen med mange tusind andre. Men

12. Teltet skulle forhindre dampen fra det varme bad i at slippe ud.

13. Vergils *Aeneide*, 6, 376, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

mange tusind mennesker og dyr opgiver på forskellige måder ånden i selvsamme øjeblik, hvor du viger tilbage for døden. Troede du ikke, du engang ville nå det, du hele tiden var på vej imod? Der er ingen rejse uden ende.

14. Forestiller du dig, at jeg nu vil opregne eksempler på store mænd for dig? Jeg vil opregne eksempler på børn. Man fortæller om en endnu ikke voksen spartaner, at han, da han blev taget til fange, på sin doriske dialekt råbte: 'Jeg vil ikke være slave'. Han føjede handling til ordene, og så snart han blev beordret til at udføre en ydmygende slaveopgave (han blev nemlig beordret til at komme med en natpotte), smadrede han sit hoved mod en væg. (15) Så nær er friheden. Og er der nogen, der er slave? Ville du ikke hellere have, at din søn døde på den måde, end at han blev gammel af sløvhed? Hvorfor skal du blive bragt ud af fatning, hvis det at dø frygtløst også er for børn? Sæt, du ikke vil følge med, så bliver du ført. Gør dig til herre over det, som du ikke er herre over. Vil du ikke tage drengens ånd til dig, så du siger: 'Jeg er ikke slave'. Stakkelt, du er slave af mennesker, af ting, af livet. For livet er slaveri, hvis man ikke har modet til at dø.

16. Er der noget, du venter på? Selv de nydelser, som sinker dig og holder dig tilbage, har du brugt op. Der er ikke nogen, som er ny for dig, ingen, som du ikke allerede er led ved, fordi du har fået nok. Du ved, hvordan vin og punch¹⁴ smager. Det gør ingen forskel, om der løber hundrede eller tusind amforer gennem din blære. Du er en vinsæk. Du kender udmærket smagen af østers og af mulle. Dit liv i ødselhed har ikke sparet noget op til kommende år. Men det er de ting, du så nødtigt vil vristes fra. (17) Hvad er der ellers, som du er ked af at blive revet bort fra? Venner? Forstår du at være ven? Fædrelandet? Regner du det for så meget værd, at du vil udsætte en middag? Solen? Du ville slukke den, hvis du kunne, for hvad har du nogensinde gjort, der tålte dagens lys? Indrøm, at det ikke er savnet af curien, af forum¹⁵, ja end ikke af verdens natur, der får dig til at udskyde døden. Du forlader nødtigt det kødmarked, hvor du ikke har levnet noget. (18) Du frygter døden. Jeg skal da love for, du er ligeglad med den, når du frådser i svampe! Du vil leve. Men ved du hvordan? Du er bange for at dø. Hvad mener du? Er det liv, du har, da ikke død? En mand fra en fangetransport, der havde et

14. Opvarmet vin med honning.

15. Curien var senatsbygningen på Forum Romanum, torvet i Rom, betragtet som magtens centrum i Romerriget.

gammelt skæg, der gik helt ned til brystet på ham, så C. Cæsar¹⁶ passere på Via Latina. Da han bad ham om lov til at dø, lød svaret: 'Jamen lever du da nu?' Sådan bør man svare dem, som døden skal komme til hjælp: 'Du er bange for at dø; jamen lever du da nu?' (19) Svaret, man får, er: 'Men jeg ønsker at leve. Jeg gør meget godt. Jeg er ked af at slippe livets opgaver, som jeg udfører med troskab og flid'. Ved du da ikke, at en af livets opgaver også er at dø? Du svigter ikke nogen opgave, for der er ikke fastsat et bestemt antal, man skal nå.

20. Der er ikke noget liv, der ikke er kort, for hvis du ser det i forhold til naturens orden, har selv Nestor¹⁷ og Sattia haft et kort liv. Hun beordrede indgraveret på sin gravsten, at hun havde levet 99 år. Du ser, at nogen praler af en lang alderdom. Hvem havde kunnet holde hende ud, hvis det var overgået hende at blive 100? Som et skuespil er også livet. Det er ikke afgørende, hvor langt det er, men hvor godt det er spillet. Det har ingen betydning, hvor du slutter. Slut, hvor du vil, lad blot enden være god.

Hav det godt.

Seneca 78

1. Når du ofte plages af forkølelse og de små feberanfald, som følger efter langvarig og efterhånden kronisk snue, gør det mig så meget mere ondt, som jeg selv har prøvet den form for sygdom. I begyndelsen var jeg ligeglad med den (som ung kunne jeg endnu klare ubehag og stille mig trodsig op over for sygdom), men senere bukkede jeg under og endte med selv dråbevis at blive tyndere og tyndere. (2) Ofte fik jeg lyst til at gøre en ende på livet, men min kærlige fars høje alder holdt mig tilbage. Jeg tænkte nemlig ikke på, hvilken styrke jeg kunne vise ved at dø, men hvilken styrke han ikke kunne vise ved tabet af mig. Derfor befalede jeg mig at leve videre. Indimellem er det også en tapper handling at leve.

3. Jeg vil fortælle dig, hvad jeg fandt trøst i dengang, men først skal du vide, at netop det, som jeg faldt til ro ved, havde et lægemiddels kraft. Den moralsk gode trøst bliver til medicin, og alt hvad der løfter sjælen, gavner også kroppen. Vores studier blev min

16. Kejsers Caligula (12 – 41 e.v.t).

17. Den ældste af de græske helte, der kæmpede ved Troja.

redning. Jeg tilskriver det filosofien, at jeg har rejst mig og er blevet rask. Den skylder jeg mit liv og intet mindre. (4) Men mine venner, hvis opmuntringer, vågen og samtaler var en lindring for mig, bidrog også meget til min sundhed. Kæreste Lucilius, der er ikke noget, der styrker den syge mere end venners hengivenhed, der er intet, der i samme grad fjerner forventningen om og frygten for døden. Jeg mente ikke, jeg døde, når jeg efterlod dem i live. Tro mig, jeg mente, jeg ville leve ikke med dem, men gennem dem. Jeg syntes ikke, at jeg opgav ånden, men at jeg gav den videre. Det gav mig viljen til at hjælpe mig selv og tåle enhver pinsel. Ellers er der ikke noget mere ulykkeligt end ikke at have modet til at leve, når man har mistet modet til at dø.

5. Det er sådanne lægemidler, du skal ty til. Lægen vil fortælle dig, hvor meget du skal gå, og hvor meget du skal træne, at du ikke skal give dig hen til den uvirksomhed, som et sygeleje kan ende i, at du skal hæve stemmen, når du læser, og træne åndedrættet, når luftveje og lunger er besværede, at du skal tage ud at sejle og udsætte dit indre for blid rystelse, endvidere hvilken slags mad du skal spise, hvornår du skal bede om vin for at få kræfter, og hvornår du skal holde pause for ikke at fremkalde og forværre hoste. Jeg derimod foreskriver dig dette, som ikke blot virker på denne sygdom, men på hele livet: Se stort på døden. Intet er sørgeligt, når vi slipper frygten for den.

6. Der er følgende tre alvorlige gener ved sygdom: frygt for døden, smerte i kroppen og tab af nydelser. Om døden er der sagt tilstrækkeligt. Jeg vil kun sige dette ene, at den frygt ikke kommer af sygdommen, men af naturen. Sygdom har udskudt døden for mange, og det har reddet dem, at de så ud til at være døende. Du kommer til at dø, ikke fordi du er syg, men fordi du lever. Det vilkår har du stadig, når du er helbredt. Når du bliver rask, slipper du ikke for døden, kun for sygdommen.

7. Lad os nu vende tilbage til det egentligt ubehagelige: Sygdom er forbundet med store pinsler, men pauserne gør dem udholdelige. For intensiteten i den største smerte får en ende. Ingen kan have ondt både meget og længe. Naturen, der elsker os så højt, har indrettet det sådan for os, at smerte enten er udholdelig eller kortvarig. (8) De største smerter findes i de mindst kødfulde dele af kroppen. Det er i sener og knogler, og hvad der ellers er, som er tyndt, smerten er skarpest, når der opstår en skade på et begrænset sted. Men disse dele bliver hurtigt følelsesløse og mister netop på grund af smerten fornemmelsen af smerte, hvad enten det er fordi livsånden, som er hæmmet i sit naturlige forløb og vendt til noget dårligt, mister den styrke, som holder den i gang, og som den advarer os med, eller fordi den ødelagte væske, når den ikke har noget sted,

den kan flyde hen, presser sig selv og bedøver det område, hvor den hober sig op. (9) Således holder podagra og gigt i hænderne og enhver smerte i led og sener pause, når det, der gjorde ondt, er bedøvet. Den første trækning er i alle disse tilfælde pinefuld, men man mærker det mindre med tiden, og smerten ender i følelsesløshed. Smerter i tænder, øjne og ører er de skarpeste, netop fordi de optræder på snævre steder i kroppen, ja sandelig lige så skarpe som hovedpine. Men hvis den bliver heftigere, slår den over i bevidstløshed og søvn. (10) Der er derfor den trøst ved den store smerte, at man nødvendigvis ikke længere kan mærke den, hvis man mærker den alt for meget. Problemet for de tankeløse, når de har ondt i kroppen, er, at de ikke har vænnet sig til at have nok i sjælen. De går for meget op i kroppen. Derfor skiller den store og kloge mand sjælen ud fra kroppen og bruger lang tid på sin bedre og guddommelige del, men kun så meget som nødvendigt på den klagende og forgængelige del.

11. 'Men det er ubehageligt at undvære vante nydelser', siger man, 'at afholde sig fra mad, at tørste og sulte'. Dette er i begyndelsen af ens afholdenhed svært, men så svinder begæret, fordi den del af os, som vi begærer med, bliver træt og svag. Så bliver maven irritabel, og grådigheden efter mad bliver til madlede. Selve trangen dør, men det er ikke bittert at undvære det, som man er holdt op med at begære. (12) Føj dertil, at enhver smerte hører op eller i hvert fald tager af. Føj dertil, at man kan forebygge en kommende smerte og med medicin bekæmpe en, der er i frembrud. De viser nemlig alle symptomer i forvejen, i hvert fald når de er regelmæssigt tilbagevendende. At lide af en sygdom er til at holde ud, hvis man er ligeglad med det, som truer til sidst.

13. Lad være med selv at forværre dine ulykker ved at belaste dig med klager. Smerten er let, hvis forestillingen om den ikke forøger den. Hvis du i stedet for giver dig til at opmuntre dig selv og siger: 'Det er ingenting eller i hvert fald noget helt ubetydeligt, vi skal holde ud, det er snart ovre', vil du gøre den let, blot ved at anse den for let. Alt afhænger af vores forestillinger. Ærgerrigheden ligger ikke lige så meget under for dem, og heller ikke ødselhed og griskhed, men vores smerte beror på forestillinger. Enhver lider så meget, som han tror. (14) Jeg mener, vi skal udrydde beklagelserne over smerter, der er forbi, og lade være med at sige: 'Ingen har nogensinde haft det værre. Sikke pinsler, sikke forfærdelige ting jeg har gennemgået! Ingen troede, jeg ville rejse mig igen. Hvor ofte er jeg ikke blevet begrædt af mine nærmeste, hvor ofte er jeg ikke

blevet opgivet af lægerne! Folk på en træhest¹⁸ bliver ikke ødelagt lige så meget.' Selv om det så er sandt, er det ovre. Hvad gavner det at genopvække overståede smerter og være ulykkelig, fordi man har været det? Hvordan kan det være, at alle förstørrer deres ulykker og lyver for sig selv? Det, som det var bittert at udstå, er det jo dejligt at have udstået. Det er naturligt at glæde sig over, at ens ulykke er slut. Vi bør derfor skære disse to ting bort, både frygten for et kommende og mindet om et overstået ubehag. Det sidste angår mig ikke længere, og det første endnu ikke. (15) Den, der er i vanskeligheder, skal sige:

‘Hvem ved – selv dette her kan engang blive kært at erindre’.¹⁹

Han skal kæmpe imod med hele sin sjæl. Han vil blive overvundet, hvis han giver efter, men vil vinde, hvis han konfronterer sin smerte. Nu gør de fleste det, at de trækker det sammenbrud, de skal modarbejde, ned over sig selv. Det, som trykker, som truer, som trænger sig på, vil følge en og kaste sig endnu tungere over en, hvis man så meget som trækker sig en lille smule. Hvis man i stedet stiller sig op imod det og virkelig vil kæmpe, vil man drive det tilbage. (16) Hvor mange hug modtager sportsfolk ikke i ansigtet, ja på hele kroppen! De udholder dog alle pinsler i deres jagt efter ære, og de finder sig ikke blot i det, fordi de slås, men for at komme til at slås. Selve træningen er en pinsel. Lad os også overvinde det alt sammen. Belønningen for det er hverken en krans eller en palmegren eller en trompetér, der skaber stilhed for at udråbe vores navn, men dyden og sjælens fasthed og en fred skabt for al fremtid, hvis tilfældet én gang for alle er blevet overvundet i kamp.

17. ‘Jeg har så ondt’. Jamen, har du da ikke det, hvis du klynker? På samme måde som en fjende er farligere for den, der flygter, truer ethvert tilfældigt ubehag mere den, der viger og vender ryggen til. ‘Men det er så tungt’. Jamen, er vi kun stærke, for at vi skal kunne bære det lette? Hvad foretrækker du, en langvarig sygdom eller en heftig og kortvarig? Hvis den er langvarig, kommer der afbrydelser, og der er lejlighed til at komme til kræfter, den giver masser af tid, den vil nødvendigvis snart blusse op, snart stilne af. Den kortvarige og hurtige sygdom vil gøre et af to, den vil enten kvæles eller kvæle. Men hvad forskel gør det, om dén ikke findes, eller jeg ikke findes? I begge tilfælde er smerten væk.

18. Et torturinstrument.

19. Vergils *Aeneide* 1, 203, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

18. Det vil også gavne at vende sig mod andre tanker og se bort fra smerten. Tænk på de moralsk rigtige valg, du har foretaget, og hvornår du har handlet tappert. Du skal med dig selv gennemgå, hvor du har gjort en god figur. Prøv at komme i tanke om de forskellige eksempler, du især har beundret. Lad da alle de tapreste, alle de, der har overvundet smerten, passere revy: Ham, som skulle have sine åreknuder skåret, men blev ved med at læse. Ham, som fortsatte med at le, selv om bødlerne, der var vrede over netop det, udsatte ham for alle deres grufulde redskaber. Kan fornuften ikke besejre den smerte, som latteren har besejret? (19) Nævn hvad du vil, forkølelse, voldsom vedvarende hoste, der får én til at kaste dele af lungerne op, feber, der rister indvoldene, tørst og lemmer, der stritter i alle retninger, fordi de er gået af led. Værre er ilden, træhesten, den glødende metalplade og det, man presser ned i hævede sår for at åbne dem igen og gøre dem endnu dybere. Midt i det er der nogen, der ikke engang har sukket. Ikke nok med det: ikke bedt om nåde. Ikke nok med det: ikke svaret. Ikke nok med det: leet og sandelig af et godt hjerte. Vil du herefter ikke nok le ad smerten!

20. Nogen siger: 'Men sygdommen tillader mig ikke at gøre noget, den holder mig væk fra alle mine pligter'. Det er din krop, sygdommen holder fast i, ikke også din sjæl. Den sinker løberens fødder og hæmmer skomagerens og smedens hænder, men hvis det er din sjæl, du sædvanligvis bruger, vil du give råd og undervise, vil du høre og lære, spørge og huske. Hvad vil du mere? Tror du ikke, du yder noget, hvis du er en besindig patient? Du vil vise, at man kan overvinde sygdom eller i hvert fald udholde den. (21) Tro mig, modet har også sin plads i sygesengen. Det er ikke blot våben og kamp, der kan bevise, at en sjæl er energisk og upåvirket af frygt. Den tapre mand viser sig også under tæpper. Du har noget, du skal gøre. Kæmp godt mod sygdommen. Hvis den ikke tvinger eller frister dig til noget, viser du et strålende eksempel. Hvor var der stor basis for berømmelse, hvis man så på os, når vi var syge! Se på dig selv, ros dig selv!

22. Desuden er der to former for nydelser. Sygdom begrænser de kropslige, men fjerner dem dog ikke helt, tværtimod forhøjer den dem, ret forstået. Det glæder den tørstende mere at drikke, og mad smager den sultne bedre. Alt hvad man får efter nogen tid uden mad, tager man imod med større begær. Til gengæld nægter ingen læge den syge sjælens nydelser, som er større og sikrere. Enhver der går efter dem og forstår dem rigtigt, er ligeglad med alt det, der pirrer sanserne. (23) 'Stakkels syge!' Hvorfor? Fordi han ikke køler sin vin med sne? Fordi han ikke holder den drik, som han har blandet i et rummeligt bæger, kold med knust is oveni? Fordi man ikke åbner lucrinske østers for

ham ved selve bordet? Fordi der omkring hans spisebord ikke er et virvar af kokke, som kommer med maden på selve fyrfadene? Ødselheden har nemlig forlængst udtænkt dette: For at maden ikke skal blive lunken, og for at den allerede tykhudede gane kan blive brændt nok, følger køkkenet med måltidet. (24) 'Stakkels syge!' Han vil spise så meget, som han kan fordøje. Foran ham vil der ikke stå et vildsvin, forvist fra bordet som billigt kød, og på hans fad anbringer man ikke dynger af brystkød fra fugle (at se dem hele er nemlig modbydeligt). Hvad ondt er der sket dig? Du vil spise som en syg, eller rettere langt om længe som en rask.

25. Men alt det vil vi let udholde, søbemad, varmt vand, og hvad der ellers forekommer utåleligt for de forfinede og dem, der lever i overflod og er mere syge i sjælen end i kroppen. Vi skal blot holde op med at lade døden skræmme os. Det vil vi gøre, hvis vi kender det højeste mål for godt og ondt. Så vil vi omsider hverken føle lede ved livet eller frygt for døden. (26) Et liv, der undersøger så mange forskellige, store og guddommelige ting, kan selvliden ikke få tag i. Det er tom lediggang, der plejer at føre til selvhad. For den, der gennemsøger verdens natur, bliver aldrig mæt af sandheden; det er det falske, der vil vække lede. (27) Omvendt, hvis døden kommer og kalder på ham, selv om det er for tidligt, selv om den afbryder ham midt i livet, har han fået udbytte af det som af et meget langt liv. Han kender for en stor del naturen og ved, at det ikke er tiden, der forøger det moralsk gode. Men for dem, der måler livet efter tomme og derfor uendelige nydelser, må det nødvendigvis synes kort.

28. Styrk dig med disse tanker, og brug indtil videre tid på vores breve. Der vil komme en tid, som igen vil bringe os sammen og forene os. Hvor kort den end må blive, vil vi gøre den lang ved at forstå at bruge den. For, som Poseidonius²⁰ siger: 'En dag er for lærde mænd længere end selv det længste liv for udannede.' (29) Hold indtil da fast, ja bid dig fast i dette: Du må ikke bukke under for modgang eller tro på heldet. Tag dig i agt for alle tilfældets muligheder, som om det ender med at gøre alt det, det kan gøre. Det, man har ventet længe, føles lettere, når det kommer.

Hav det godt.

20. Stoisk filosof (ca. 135 – 50 f. v. t.), lærer for bl.a. Cicero.

Seneca 79

1. Jeg ser frem til at høre fra dig. Fortæl mig om din rundrejse på Sicilien, hvad nyt du har fået ud af turen, og hvad du særligt kan fastslå om selve Charybdis. For at Skylla²¹ er en klippe og slet ikke skræmmende for søfolk, det ved jeg udmærket. Men om Charybdis svarer til, hvad man fortæller, vil jeg gerne have nøje beskrevet. Hvis du får lejlighed til at iagttage det (det er faktisk værd at iagttage), vil jeg gerne vide, om det blot er en enkelt vindretning, der hvirvler havet rundt dér, eller om enhver storm har samme virkning på det hav. Er det sandt, at alt, hvad der bliver revet med af malstrømmen i strædet, bliver trukket mange mil under vand og først dukker op omkring kysten ved Tauromenium.²²

2. Hvis du skriver udførligt om det, tør jeg godt bede dig om til ære for mig at bestige Etna. Nogle slutter sig til, at bjerget brænder op og lige så stille synker sammen, fordi man plejede at kunne udpege det fra søsiden på noget længere afstand. En mulig forklaring er, at bjergets højde ikke bliver mindre, men at ilden er taget af, og flammerne er mindre voldsomme og færre, og at der af samme grund ikke kommer så meget røg op i løbet af dagen. Men ingen af disse to muligheder er usandsynlig, hverken at bjerget bliver mindre, fordi det dagligt bliver fortæret, eller at det er uforandret, fordi ilden ikke æder det op, men fra sit udspring i en underjordisk kløft strømmer op og lever af noget andet; ilden får ikke næring i bjerget selv, men kun en vej ud. (3) I Lykien er der en meget berømt egn (indbyggerne kalder den Hephæstion²³), hvor jorden flere steder er fuld af huller og omringet af en harmløs ild, uden at afgrøderne tager skade. Egnen er derfor frugtbar og grøn, og flammerne brænder ikke noget op, men giver blot et svagt og stille lys.

4. Men lad os udskyde det og først tage det op, når du har skrevet til mig, hvor langt sneen er fra selve kraterkanten. Den smelter ikke engang om sommeren, den er nemlig i sikkerhed for ilden, der ellers er tæt på. Du skal ikke regne med, at jeg vil takke dig for

21. Skylla og Charybdis er i mytologien to kvindelige havuhyrer på hver sin side af et smalt stræde, som bl.a. Odysseus passerede på sin hjemrejse. Strædet blev i oldtiden identificeret med Messinastrædet.

22. Det nuværende Taormina.

23. Stedet er ikke nærmere identificeret, men er omtalt hos bl.a. Plinius den Ældre (*Naturalis Historia* 2, 110 og 5, 28). Der har formentlig været tale om gas, der strømmede op fra undergrunden og blev antændt.

besværet. Du ville nemlig gøre det på grund af din egen fikse idé, selv om ingen bad dig om det. (5) Hvad er prisen for, at du ikke skal beskrive Etna i dit eget digt, ikke berøre dette motiv, som er yndet af alle digtere? At Vergil allerede havde beskrevet det fyldestgørende, forhindrede ikke Ovid i at behandle det, og Cornelius Severus²⁴ lod sig heller ikke afskrække af de to. Desuden er motivet faldet godt ud hos dem alle, og de, der kom først, forekommer mig ikke at have udtømt emnet for muligheder, men at have åbnet for det. (6) Det gør stor forskel, om man går til et stof, der er brugt op, eller et, der er forarbejdet. Det vokser dag for dag, og det fundne hindrer ikke nogen i at finde mere. Desuden har den sidste i rækken de bedste betingelser. Han finder ordene rede, og sat anderledes sammen får de et nyt udtryk. Han forgriber sig ikke på dem, som om de er andres ejendom. Det er nemlig fælles gods.²⁵ (7) Jeg kender dig dårligt, hvis Etna ikke får dig til at savle. Du længes allerede efter at skrive noget stort, som er på højde med dine forgængere. Mere tillader din beskedenhed dig nemlig ikke at håbe på, for den er så stor hos dig, at jeg tror, du ville undertrykke dit talent, hvis du risikerede at overgå dem. Så stor er din ærefrygt for forgængerne.

8. Der er blandt andet det gode ved visdommen, at man kun kan være bagud, mens man er på vej op. På toppen er man lige. Man kan ikke komme længere, man bliver dér. Kan solen da lægge noget til sin størrelse? Kan månen tiltage mere, end den plejer? Havene bliver ikke større. Verden beholder sin form og grænse. (9) Det, som har nået sin rette størrelse, kan ikke gå ud over den. Alle, der bliver viise, bliver lige og jævnbyrdige. Hver enkelt vil have sine egne fortrin: En vil være særlig venlig, en anden rask i det, en vil tale hurtigt, en anden formfuldendt, men det, som det handler om, som gør en lykkelig, er det samme hos dem alle.

10. Om dit Etna kan synke og falde sammen, om ildens vedvarende kraft kan erodere denne høje tinde, der kan ses langt ud over havet, det ved jeg ikke. Men dyden kan ingen ild eller sammenstyrtning formindske. Kun den kan i sin højhed ikke trykkes ned. Den kan hverken udvides eller indskrænkes. Dens størrelse står fast på samme måde som himmellegemernes. Det er til den, vi skal forsøge at hæve os. (11) Der er allerede udrettet meget – nej, ikke meget, hvis jeg skal være ærlig. Det gode er ikke bare at være

24. Vergils *Aeneide* 3, 554ff og Ovids *Forvandlinger* 15, 34ff. Cornelius Severus, episk digter fra augustæisk tid, hvis værk er gået tabt.

25. Vi udelader som Wolters følgende sætning, der måske er taget fra brev 88,12: De retslærde siger, at man ikke kan tage offentlig ejendom i besiddelse ifølge hævnd.

bedre end det ringeste. Hvem praler af sine øjne, fordi han kan skimte dagslyset? Den, der kun ser solens glans gennem en tåge, nyder endnu ikke lyset fuldt ud, selv om han for en tid er tilfreds med at være sluppet ud af mørket. (12) Vores sjæl vil ikke have grund til at glæde sig, før den er sluppet for det mørke, den er hyllet i, og ikke kun på afstand ser det klare lys i et svagt slør, men lader det fulde dagslys komme til sig og bringes tilbage til sin himmel, ja før den igen opnår den plads, som den var født til at indtage. Dens oprindelse kalder den op, men den vil komme derop, også før den bliver frigivet fra dette fængsel, når den har splittet sine fejl ad og ren og let er strålet frem blandt guddommelige tanker.

13. Det er en glæde at arbejde for dette, kæreste Lucilius, at stræbe efter det af fuld kraft, selv om kun få, ja selv om ingen ved det. Berømmelse er dydens skygge. Den vil ledsage den også mod dens vilje. Men ligesom skyggen nogle gange går foran, nogle gange følger efter eller er bag vores ryg, således er berømmelsen nogle gange foran os og viser sig frem, nogle gange bag os og større, jo senere den kommer, når misundelsen har trukket sig tilbage. (14) Hvor længe mente man ikke, at Demokrit²⁶ var gal! Folkesnakken tog med nød og næppe Sokrates til sig. Hvor længe var borgerne ikke uvidende om Cato²⁷? De forkastede ham og forstod det først, da de havde mistet ham. Rutilius' uskyld og dyd²⁸ ville være ukendt, hvis ikke han havde lidt uret. I selve krænkelserne strålede han. Takkede han ikke sin skæbne og tog imod sit eksil med åbne arme? Her taler jeg om dem, som tilfældet gjorde berømte ved at mishandle dem. Men manges succes blev først kendt efter deres død. Mange har folkesnakken jo ikke taget til sig, men først senere støvet op.

15. Du kan se, i hvor høj grad Epikur beundres, ikke blot i de finere kredse, men også af denne masse af uvidende. Han var ukendt selv i det Athen og omegn, hvor han havde levet skjult. Mange år efter Metrodors²⁹ død besang han i et brev deres venskab i

26. Græsk filosof (f. ca. 460 f. v. t.), kendt for teorien om, at alt består af atomer.

27. Marcus Porcius Cato (95-46 f. v. t.), romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger. Støttede under borgerkrigen mellem Cæsar og Pompeius det pompeianske parti og begik selvmord for at undgå den ydmygelse at blive taget til nåde af Cæsar.

28. Publius Rutilius Rufus, romersk statsmand (158-efter 78 f. v. t.), elev af den stoiske filosof Panaitios. Som embedsmand i Lilleasien forsøgte han at beskytte provinsboerne mod de romerske skatteopkræveres udsugninger. Skatteopkræverne, der tilhørte ridderstanden, hævnede sig ved at anklage Rutilius for pengeudpresning i provinsen, og da dommerne ligeledes kom fra ridderstanden, blev han dømt til at gå i eksil, selv om der tydeligvis var tale om en falsk anklage.

29. Elev af Epikur.

taknemmelig erindring, og til sidst tilføjede han, at det midt i alt det gode på ingen måde havde skadet ham og Metrodor, at man i dette berømte Grækenland ikke alene ikke havde kendt dem, men næsten ikke hørt om dem. (16) Blev han så ikke fundet frem senere, da han ikke mere var i live? Strålede hans ry så ikke? Metrodor erkender også i et brev, at han og Epikur ikke havde været særlig kendte; men for dem, som i eftertiden ville følge i deres fodspor, ville der være et stort navn klar.

17. Ingen dyd forbliver skjult, og det skader ikke dyden at have været det. Der vil komme en dag, som vil udbrede den dyd, der er gemt og holdt nede af en ondsindet samtid. Det sker ikke tit, at der fødes en mand, som kun har sine samtidige i tankerne. Mange tusinde år, mange tusinde folk vil komme til. Husk det! Selv om misundelse tvinger alle dine samtidige til tavshed, vil der komme nogle, der vil dømme dig både uden uvilje og uden gunst. Hvis der er nogen belønning for dyd i berømmelsen, vil den heller ikke forgå. Ganske vist når vores efterkommeres ord ikke frem til os, men selv om vi ikke mærker det, vil de ofte ære og hylde os. (18) Der er ingen, som dyden ikke takker, enten før eller efter hans død, når blot han har fulgt den oprigtigt, ikke har pyntet eller sminket sig, men været den samme, uanset om man så ham efter aftale eller uforberedt og pludseligt. Forstillelse nytter ikke noget. En hastigt anlagt maske snyder kun få. Sandheden er den samme fra alle vinkler. Det der bedrager, har ingen bund. Løgneren er tynd; den er gennemsigtig, hvis man ser ordentligt efter.

Hav det godt.

Seneca 80

1. Dagen i dag har jeg helt for mig selv. Det kan jeg ikke alene tage æren for, det skyldes også den boksekamp,³⁰ som har trukket alle væk, der kunne forstyrre. Der er ingen, der vil bryde ind til mig, ingen der vil hindre min tankevirksomhed, som udfolder sig dristigere netop i tillid til det. Døren vil ikke fra tid til anden knirke, forhænget ikke blive trukket til side. Jeg vil roligt kunne gå frem, og det er endnu mere nødvendigt, når man går selv og følger sin egen vej. Følger jeg ikke mine forgængere?

30. Sphaeromachia, en form for boksekamp, hvor de kæmpende havde jernkugler spændt på hænderne.

Jo, men jeg tillader mig selv både at tænke nyt, lave om og lade ligge. Jeg er ikke slave af dem, men tilhænger.

2. Jeg brugte dog for store ord, da jeg lovede mig selv stilhed og ro uden afbrydelser, for nu lyder der et gevaldigt råb fra sportspladsen, og det river mig ikke bort fra mig selv, men henleder min opmærksomhed på selve situationen. Jeg funderer over, hvor mange der træner deres krop, og hvor få der træner deres karakter, hvor stort et opløb der er til en forestilling, som bare er flygtig underholdning, og hvor ensomt der er omkring de gode fag, hvordan vi beundrer overarme og skuldre hos sjælelige svæklinge.

(3) Mine overvejelser drejer sig især om følgende: Hvis kroppen ved træning kan bringes til en sådan udholdenhed, at man på én gang kan tåle slag og spark fra mere end én modstander og klare en hel dag under en bagende sol i brandvarmt støv, mens man drypper af sit eget blod, hvor meget lettere kan sjælen så ikke styrkes til ubesejret at modtage tilfældets slag, til at rejse sig, når den er strakt til jorden, trampet ned! Kroppen trænger nemlig til mange ting for at have det godt. Sjælen derimod vokser ved sig selv, nærer sig selv og træner sig selv. Kropsdyrkerne har brug for meget at spise, meget at drikke, meget olie og endelig lang tids anstrengelse, men du får del i dyden uden udstyr og uden udgifter. Alt, hvad der kan gøre dig god, har du selv.

4. Hvad har du brug for for at blive god? At ville det. Hvad er nemlig bedre at ville end at løsrive sig fra det slaveri, som trykker alle, som selv de mest fornærede slaver, der er født i disse usle kår på alle måder forsøger at frigøre sig fra? De betaler for deres liv med de penge, som de har samlet ved at spare på kosten. Skulle du, som går ud fra, at du er født i frihed, ikke ønske at opnå den for enhver pris? (5) Hvorfor tager du din pengekasse i betragtning? Friheden kan ikke købes. Det er derfor en indholdsløs post, når man skriver frihed på censorlisterne,³¹ for hverken køberne eller sælgerne ejer den. Det er et gode, du skal give dig selv og bede dig selv om. Befri dig først for frygten for døden (den lægger nemlig et åg på os), dernæst for frygten for fattigdom.

6. For at forstå, hvor uskadelig fattigdommen er, kan du sammenligne fattige og riges ansigtsudtryk med hinanden. De fattige griner hyppigere og mere oprigtigt. Der er ingen uro under overfladen, og selv om der opstår en bekymring, går den forbi som en let sky. Hos dem, man kalder lykkelige, finder man derimod en forstilt munterhed eller en tung og betændt sørgmodighed, som er så meget tungere, som de undertiden ikke

31. Censorlisterne var borgerlister. Frigivne slaver blev opført i listerne som frie borgere.

har lov til åbenlyst at vise deres elendighed, men midt i en sorg, der æder selve hjertet op, er nødt til at spille lykkelige. (7) Jeg har tit brug for dette billede, for der er ikke noget bedre til at udtrykke den farce ved menneskelivet, som tildeler os roller, vi kommer til at spille dårligt. Den, der stolt skrider frem på scenen og med knejsende nakke siger disse ord:

‘Jeg hersker over Argos som en arv fra Pelops
det sted, hvor vand fra Hellespont og Jonerhavet
beskyller Isthmen,³²

er en slave, hans løn er fem skæppe korn og fem denarer. (8) Den, der hovmodig, ustyrlig og opblæst af tillid til egne kræfter siger:

‘Og Menelaos, få nu ro på eller dø’³³

får en daglig madration og sover på et kludetæppe. Noget lignende kan man sige om alle dem, som i al deres magelighed bliver båret i en bærestol hen over menneskemængdens hoveder. Deres lykke er et maskespil. Du vil foragte dem, hvis du får masken af dem.

9. Når du vil købe en hest, beder du om at få hestedækkenet af, og du tager tøjet af slaver, der er til salg, for at det ikke skal skjule kropslige skavanker. Bedømmer du et menneske, der er tildækket? Slavehandlere dækker alt det, folk ikke kan lide, med sminke. Derfor nærer købere mistanke til pynt i det hele taget. Hvis du så et skinneben eller en arm i forbindelse, ville du kræve, at man tog den af og viste dig selve kroppen. (10) Ser du den der konge over Skythien eller Sarmatien med den flotte hovedpryd? Hvis du vil bedømme ham og vide helt, hvordan han er, skal du binde hans turban op. Der er meget ondt gemt under den. Men hvorfor taler jeg om andre? Hvis du vil ransage dig selv, skal du se bort fra penge, hus og værdighed og se indad i dig selv. Nu lader du andre afgøre, hvordan du er.

Hav det godt.

32. Fragment fra ukendt romersk tragedieforfatter. Egen oversættelse.

33. Fragment fra ukendt romersk tragedieforfatter. Egen oversættelse.